

стичних проблем боротьби з насильницькими злочинами, що вчиняються організованими злочинними групами; 4) дослідження проблем розслідування злочинів, пов'язаних з терористичними проявами; 5) дослідження проблем розслідування злочинів, пов'язаних з транзитом через Україну наркотичних та психотропних засобів; 6) дослідження криміналістичних аспектів боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; 7) дослідження тактичних засобів протидії організованим злочинності; 8) формування нових методик розслідування економічних та насильницьких злочинів, у тому числі створення окремих методик розслідування цих злочинів.

В. Сташис, академік АПрН України, перший проректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, директор Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні

Основні новели нового Кримінального кодексу України*

Новий Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., набрав чинності з 1 вересня цього ж року, замінивши КК України (УРСР) 1960 р. Прийняттю першого Кримінального кодексу незалежної України передувала напружена багаторічна робота, розпочата в 1992 р.

Кримінальний кодекс 1960 р., що діяв раніше, хоча і зазнавав останнім часом значних змін і доповнень, перестав відповідати реаліям, які склалися в Україні, а саме: 1) мав низку серйозних прогалин; 2) за період свого існування зазнав (особливо в останні роки) численних і не завжди обґрунтованих змін і доповнень, що порушили його цілісність і системність; 3) не враховував міжнародні зобов'язання України у зв'язку з вступом її

* Статтю підготовлено за матеріалами доповіді, з якою автор виступив на 34-й Національній конференції Американської Асоціації Славістів, що проходила 21–24 листопада 2002 р. у м. Пітсбурзі, штат Пенсільванія, США.

до Ради Європи і приєднанням до низки міжнародно-правових договорів у сфері боротьби зі злочинністю; 4) перелік і зміст кримінально-правових заборон вимагали перегляду; 5) відповідно до сучасних вимог і міжнародних стандартів потребувала вдосконалення система покарань тощо.

З огляду на це Верховна Рада України прийняла в 1992 р. рішення підготувати проект нового КК України. За розпорядженням Кабінету Міністрів України було створено робочу групу, що складалася із провідних учених і практиків України, і вже до грудня 1993 р. було підготовлено перший варіант проекту КК. Проект пройшов термінологічні та філологічні експертизи в Інституті української мови НАН України. У 1996 р. в Києві проект було обговорено на робочій нараді експертів Ради Європи, де він одержав позитивну оцінку. У зв'язку з прийняттям у 1996 р. Конституції України, а також необхідністю врахування зауважень і пропозицій, що надійшли від практичних працівників, проект було обговорено з представниками Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції, СБУ, МВС України, а в 1997 р. вдруге вивчено експертами Ради Європи. На нараді, що відбулася в Гаазі (Нідерланди), проект було обговорено з представниками Нідерландів, Італії, Швеції, Португалії та інших країн. Потім, за участю тих же експертів і представників судів і правоохоронних органів України, проект було обговорено на науково-практичних конференціях і семінарах, що відбулися в Харкові. Усе це дозволило розроблювачам проекту подати Верховній Раді України досить обґрунтований проект нового КК України, що відповідає сучасному рівню юридичної науки і вимогам часу.

Новий КК України зараз вже містить 448 статей. Він складається із Загальної та Особливої частин. Порівняно з КК 1960 р. новий КК збільшено на 128 статей, у тому числі за рахунок статей Загальної частини — на 49 статей, за рахунок статей Особливої частини — на 79 статей. КК має досить роздрібнену структуру, з окремою нумерацією розділів для Загальної та Особливої частин. Загальна частина містить 15 розділів, а Особлива частина — 20 розділів без виділення окремих глав.

Розділи Загальної частини побудовано відповідно до певної системи, сутність якої зводиться до такого. Спочатку передбачено положення, котрі є принциповими і загальними для всього Кодексу (завдання КК, підстави кримінальної відповідальності,

законодавство про кримінальну відповідальність); далі — приписи, що характеризують матеріально-правові підстави кримінальної відповідальності (поняття злочину, його види і стадії; суб'єкт злочину і вина, співучасть у злочині і множинність злочинів, а також обставини, що виключають злочинність діяння). Далі — розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» (загальні положення й окремі п'ять підстав такого звільнення). На четвертому місці — розділи КК про поняття і види покарання, призначення покарання, про звільнення від покарання та від його відбування, а також про судимість. Потім — розділ про примусові заходи медичного характеру і примусове лікування, і на завершення Загальної частини — розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Загальна частина нового КК порівняно із Загальною частиною КК 1960 р. за кількістю статей збільшена, як уже відзначалося, майже вдвічі. З'явилися самостійні розділи, присвячені, наприклад, повторності, сукупності та рецидиву злочинів, звільненню від кримінальної відповідальності, примусовим та іншим заходам медичного характеру, особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх.

КК України 2001 р. передбачено і нові підстави звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, а саме: дійове каяття і примирення винного з потерпілим. Широкий розвиток одержали так звані «заохочувальні норми» кримінального права. Можна виділити чотири групи таких норм: 1) норми, що заохочують правомірну поведінку (наприклад, необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність і т. под.); 2) норми, що заохочують добровільну відмову особи від продовження злочинної діяльності (норми про добровільну відмову); 3) норми, що заохочують дійове каяття після вчинення злочину; 4) спеціальні норми, що заохочують посткримінальну поведінку особи, яка відбуває покарання.

Для нового КК характерною є поступова гуманізація системи покарань, що приводиться у відповідність до світових стандартів з урахуванням матеріальних можливостей держави. Смертна кара як вид покарання не передбачається. Новими видами покарань, введеними в КК, є громадські роботи та арешт.

Очевидно, новий КК України, як і багато сучасних європейських кримінальних кодексів, передбачає, по суті, три групи основних видів покарання, що можуть бути застосовані до

осіб, які вчинили злочини: громадські роботи, штраф і позбавлення волі. До різновидів позбавлення волі належать: арешт, обмеження волі, направлення військовослужбовців до дисциплінарного батальйону, позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. При цьому лише одне покарання — направлення військовослужбовця до дисциплінарного батальйону — є спеціальним, а всі інші види позбавлення волі — це загальні види покарань. Штраф як самостійний вид покарання представлений звичайним штрафом (тобто грошовим стягненням, що обчислюється встановленими законом неоподатковуваними мінімумами доходів громадян, і накладається судом у випадках і в розмірах, встановлених в Особливій частині КК) та його спеціальними видами — виправними роботами і службовими обмеженнями для військовослужбовців.

Особлива частина КК 2001 р. містить 340 статей, розділених на 20 розділів.

Система Особливої частини КК побудована в цілому за родовим об'єктом. Причому назви розділів, відображаючи цю систему, сформульовані з використанням словосполучень: «Злочини проти...» або «Злочини у сфері...»

Запропонована в новому КК система Особливої частини відобразила не тільки певні теоретичні досягнення з питань її побудови, а й головним чином систему суспільних відносин і соціальних цінностей, що склалися в Україні в перші десять років її формування як незалежної, демократичної держави, котрі й підлягають кримінально-правовій охороні.

Найпершим в системі Особливої частини КК розміщено розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України». Прийняттю такого рішення передувала досить напружена дискусія. Деякі вчені, народні депутати України, практики висловлювалися проти розміщення цього розділу на першому місці в системі Особливої частини КК, пропонуючи перемістити його до блоку розділів, що охороняють державу. Однак розробники проекту проявили достатню принциповість щодо питання про місце даного розділу. Призначення цього розділу більш значуще, ніж просто захист інтересів держави. Йдеться про захист інтересів України як певної соціальної спільноти людей, які проживають на одній території і зацікавлені у своєму суверенітеті, збереженні форми державного правління, цілісності та недоторканності держави. Зазначені цінності є складовими час-

тинами поняття «основи національної безпеки України». Вони проголошені в статтях 1 і 2 Конституції України. Крім того, слід зауважити, що тільки в суспільстві, де забезпечені стабільність, державний порядок і безпека, громадська злагода, можливе реальне забезпечення захисту особистих, фізичних і духовних прав людини і громадянина, основні з яких закріплено в ст. 3 Конституції України. Захист цих прав передбачено розділами II, III, IV і V Особливої частини КК 2001 р.

Завершує Особливу частину розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Що ж стосується решти 18 розділів Особливої частини, то вони згруповані послідовно в три блоки. Перший блок включає розділи, якими охороняються інтереси особи і права людини, а саме: злочини проти життя і здоров'я особи; проти волі, честі та гідності особи; проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та ін. Другий блок — це злочини проти суспільства (суспільних інтересів), а саме: злочини проти власності; у сфері господарської діяльності; проти довкілля; проти громадської безпеки та ін. Нарешті, третій блок — це злочини проти держави (державних інтересів), а саме: злочини в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; у сфері службової діяльності; проти правосуддя, проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).

Система Особливої частини поповнилася новими розділами «Злочини проти довкілля» (розділ VIII), «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» (розділ XVI), «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (розділ XX).

Так само давно вже назріла і знайшла достатнє обґрунтування в наукових працях потреба у виокремленні в самостійні розділи Особливої частини таких посягань, як «Злочини проти громадської безпеки» (розділ IX), «Злочини проти безпеки виробництва» (розділ X), «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (розділ XI), «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (розділ XIII).

Слід також зазначити, що на відміну від КК 1960 р., де окремо передбачалася відповідальність за злочини проти державної та

колективної власності і проти індивідуальної власності, у КК 2001 р. виділено один розділ VI — «Злочини проти власності». Рівність форм власності, проголошена Конституцією і законодавством України, виключає необхідність диференціації відповідальності залежно від належності майна тому чи іншому власнику.

Новий КК України забезпечує відповідність положень кримінального законодавства умовам перехідної економіки від планово-адміністративної до ринкової. Тому особливе місце в ньому посідає розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності», оскільки в ньому найбільшою мірою відображено негативні явища, що супроводжують процеси економічних реформ в Україні, боротьба з якими потребує рішучого застосування кримінально-правових засобів. Невипадково і від фахівців, і від народних депутатів надійшло багато різних, часом протилежних по суті, позицій щодо формування норм цього розділу

У конструюванні диспозицій Особливої частини КК знайшли відображення найбільш характерні тенденції, властиві розвиткові кримінального законодавства не тільки України, а й інших країн, що раніше входили до складу СРСР. Так, КК 2001 р. у статтях Особливої частини *відмовився від указівок на адміністративну преюдицію* як умову кримінальної відповідальності. Така умова приводила до того, що адміністративні проступки при повторному їх вчиненні автоматично визнавалися злочинними діями. Це означало невинуватість криміналізацію певної частини діянь.

Значну частину норм Особливої частини КК 1960 р., якими було передбачено формальні склади злочинів (це стосується і норм з адміністративною преюдицією), *трансформовано* в новому КК у норми, що мають матеріальні склади злочинів. Це — свідчення підвищення рівня (планки) суспільної небезпечності діяння для визнання його злочином.

Спостерігається значне розширення в Особливій частині кількості бланкетних норм. Особливо це характерно для норм розділу «Злочини у сфері господарської діяльності».

Певна позиція проглядається й стосовно *оціночних понять*. Вона пов'язана з їх обмеженням, уточненням або роз'ясненням. Тому багато статей Особливої частини КК України 2001 р. супроводжуються примітками, в яких наведено роз'яснення понять, використовуваних у цій чи в інших статтях.

Характерною рисою Особливої частини нового КК є розширення в ній кількості норм (до 13), що заохочують соціально

прийнятну поведінку особи після вчинення нею злочину. Можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачено в тринадцяти статтях Особливої частини. Безумовно, розвиток інституту заохочення в Особливій частині відповідає ідеї гуманізації кримінального законодавства і має перспективу щодо його поширення.

У санкціях норм Особливої частини знайшло своє відображення концептуальне положення, яке було закладено ще в перші роки розробки проекту КК, щодо гуманізації системи покарань. По-перше, усі санкції Особливої частини побудовано за такою схемою: від менш суворих покарань до більш суворих. Сенс такої побудови в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви щодо необхідності звернення до більш суворого покарання. Враховуючи, що санкції передбачають, як правило, в альтернативі не два, а три, а то й більше видів покарання, то, безумовно, рух до найбільш суворого покарання потребує пошуку достатньо зважених і обґрунтованих для цього аргументів. По-друге, характерною рисою Особливої частини є також зниження для більшості злочинів покарання у виді позбавлення волі і введення в санкції покарань, альтернативних позбавленню волі. Так, істотно знижено покарання за господарські, військові, необережні злочини. Покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років збережено, як правило, за злочини, пов'язані із посяганням на життя людини, а також за корисливо-насильницькі злочини.

КК України ґрунтується на певних **вихідних положеннях**, сформульованих розробниками Кодексу ще при виробленні концепції нового кримінального законодавства України. Назвемо деякі з них.

Перше. Новий КК виходить із необхідності відповідності кримінального законодавства України Конституції України та її міжнародно-правовим зобов'язанням. Тому КК максимально ув'язаний з положеннями Конституції України, що мають основне значення для розвитку кримінального законодавства.

Це, насамперед, положення Конституції України про визнання і дію в Україні принципу верховенства права, а також про необхідність відповідності законів України Конституції. Згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому КК України передбачає ши-

роке коло злочинів проти цих благ, а також досить суворі заходи відповідальності за них (аж до довічного позбавлення волі).

Згідно зі ст. 75 Конституції України Верховна Рада України є законодавчим органом в Україні, і тільки вона відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції уповноважена в законах визначати дії, які є злочинами, і відповідальність за них. З огляду на ці конституційні приписи в ч. 1 ст. 3 КК передбачено, що кримінальне законодавство України становить тільки Кримінальний кодекс, прийнятий Верховною Радою України.

Окремими статтями КК встановлено відповідальність за порушення проголошених Конституцією прав людини і громадянина, зокрема: права людини на життя (ст. 27 Конституції), права на повагу до гідності, свободу від катування, жорстокого, нелюдського і принижуючого гідність поводження або покарання (ст. 28 Конституції), права на свободу й особисту недоторканність (ст. 29 Конституції) тощо. Порушення всіх цих та інших прав людини, проголошених Конституцією, визнається злочинним (відповідно вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, катування тощо.) і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Згідно з приписами ч. 2 ст. 58 Конституції про те, що «ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення», сформульована підстава кримінальної відповідальності як «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом» (ч. 1 ст. 2). КК також конкретизував відповідно до предмета кримінального законодавства конституційний припис про чинність закону в часі і про надання зворотної дії законам, коли вони скасовують злочинність діяння або пом'якшують відповідальність (ч. 1 ст. 58). Далі, відповідно до положень ст. 60 Конституції передбачено виключення кримінальної відповідальності особи, яка відмовилась виконати явно злочинні розпорядження чи накази, а також встановлено кримінальну відповідальність за виконання явно злочинного розпорядження чи наказу. Передбачається виключення кримінальної відповідальності за відмову давати пояснення або показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції) і т. под.

Конституційним приписам відповідають також статті Особливої частини. Багато з них прийнято на розвиток положень Конституції України (невплата заробітної плати, стипендії, пенсії або інших установлених законом виплат — ст. 175, пору-

шення права на одержання освіти — ст. 183, порушення права на безоплатну медичну допомогу — ст. 184 та ін.).

Друге. В новому КК широко враховано досягнення сучасної науки кримінального права України та інших країн, судову і слідчо-прокурорську практику застосування кримінального законодавства України, практику Конституційного Суду України, досвід реформування кримінального законодавства в країнах СНД і далекого зарубіжжя. Зокрема:

— уточнено підставу кримінальної відповідальності — вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2);

— розширено випадки зворотної дії кримінального закону в часі (ст. 5). Таку дію мають не тільки закони, що скасовують злочинність діяння, а й закони, що пом'якшують кримінальну відповідальність особи. Спеціально вказується, що закони мають зворотню дію в часі також щодо осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість;

— уведено реальний (національний) принцип чинності кримінального закону в просторі (іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають кримінальній відповідальності за КК України у випадках вчинення ними за межами України особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України (ст. 8);

— встановлено законодавче визначення часу і місця вчинення злочину. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України (ч. 2 ст. 6). Часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 2 ст. 4)

— регламентується інститут видачі злочинця (ст. 10);

— визнається юридична чинність обвинувального вироку суду іноземної держави при кваліфікації нового злочину, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання (ч. 2 ст. 9);

— уведено поняття повторності, сукупності та рецидиву злочинів (розділ VII);

— розширено перелік обставин, що виключають злочинність діяння (за рахунок включення статей про фізичний та психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконанням спеціального завдання з по-

передження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи);

— уточнено структуру Загальної та Особливої частин КК за рахунок збільшення кількості розділів, більш точного віднесення статей до того чи іншого розділу, «блоковості» їх розміщення тощо.

Третє. Декриміналізація, тобто виключення з числа злочинних таких діянь, котрі не являють суспільної небезпечності, інакше кажучи, які не заповдіюють і не здатні заповдіяти істотної шкоди економічним, політичним, соціальним або іншим інтересам особи, суспільства і держави.

В Особливій частині декриміналізовано близько 40 складів злочинів, оскільки діяння, передбачені ними, в умовах нових суспільних відносин утратили небезпечність або не вимагають заходів кримінально-правового впливу для боротьби з ними, або ж являють собою спеціальні діяння стосовно більш загальних, відповідальність за які передбачено ст.ст. КК 2001 р. Це: «Злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки» (ст. 147²), «Злочинно-недбале зберігання зерна і насіння олійних культур» (ст. 147³), «Виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними» (ст. 149), «Спекуляція» (ст. 154), «Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення» (ст. 155²), «Порушення правил торгівлі» (ст. 155³), «Штучне підвищення і підтримання високих цін на товари народного споживання та послуги населенню» (ст. 155⁵), «Незаконна торговельна діяльність» (ст. 155⁶), «Порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів» (ст. 155⁹) та ін.

За деякі злочини підвищено вік з 14 до 16 років, по досягненні якого особи раніше підлягали відповідальності з 14 років. Йдеться про умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, вбивство з необережності, а також умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Нарешті, декриміналізовано дії членів сім'ї та близьких родичів особи, яка вчинила злочин щодо заздалегідь не обіцяного приховування злочину, вчиненого членом сім'ї або близьким родичем.

Четверте. Вихідним положенням нового КК є також забезпечення наступності положень, що витримали апробацію часом і відповідають цивілізованим нормам кримінального права.

Тому в ньому збережено положення про підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кримінального закону, форми вини, відповідальності за незакінчений злочин тощо. Як такий, що витримав апробацію часом і показав своєю ефективністю, збережено і підхід до систематизації статей в Особливій частині КК України за родовим об'єктом посягання. Збережено і багато складів злочинів, що, як показала практика, досить вдало були сформульовані в КК 1960 р.

П'яте. Новий КК передбачає сувору відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів з наданням можливості застосування до осіб, що вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і навіть звільнення від кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що вперше в історії кримінального законодавства України проводиться чітка класифікація злочинів на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Ця класифікація не є самоціллю, вона проходить червоною ниткою через весь зміст Загальної частини КК, тобто залежно від віднесення злочину до тієї чи іншої категорії визначаються кримінально-правові наслідки його вчинення.

Шосте. Новий КК виходить із необхідності забезпечення пріоритетного кримінально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим розділи, що містять злочини проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності людини, не тільки поміщено в Особливій частині відразу ж після злочинів проти основ національної безпеки України, а й значно розширено за рахунок включення до них нових видів посягань на ці блага. Це, зокрема, «Порушення прав пацієнта» (ст. 141), «Незаконне проведення дослідів над людиною» (ст. 142), «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» (ст. 143), «Насильницьке донорство» (ст. 144), «Експлуатація дітей» (ст. 150) і т. под.

Сьоме. Новий КК забезпечує відповідність положень кримінального законодавства умовам переходу економіки від планово-адміністративної до ринкової. Так, розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК передбачає кілька груп посягань. Перша група — це посягання в сфері підприємницької діяльності: «Фіктивне підприємництво» (ст. 205), «Протидія законній господарській діяльності» (ст. 206),

«Фіктивне банкрутство» (ст. 218) та ін. Другу групу складають злочини у сфері фінансової діяльності: «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті» (ст. 207), «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків» (ст. 208), «Порушення законодавства про бюджетну систему України» (ст. 210) та ін. Третя група — це посягання на інтереси споживачів товарів і послуг: «Обман покупців та замовників» (ст. 225), «Фальсифікація засобів вимірювання» (ст. 226), «Випуск або реалізація недоброякісної продукції» (ст. 227) та ін.

Восьме. КК України прагне гармонізувати з галузями кримінально-правової спрямованості (кримінальним процесом, кримінально-виконавчим правом) та іншими галузями публічного і приватного законодавства. При цьому необхідно мати на увазі, що Кримінальний кодекс є юридичною формою вираження публічних кримінально-правових норм. У свою чергу, кримінальне право належить до охоронної підсистеми права, завдання якого полягає в тому, щоб врахувати об'єктивні закономірності, що визначають співвідношення Кримінального кодексу як публічно-правового акта охоронної галузі з іншими галузями публічного і приватного законодавства. При цьому галузі публічного законодавства, у свою чергу, належать до регулятивної (наприклад, більшість актів адміністративного і фінансового законодавства, процесуального законодавства і т.п.) або охоронної підсистем законодавства. Проблема полягає в тому, що деякі акти, необхідні для регулювання нових суспільних відносин, ще не прийнято Верховною Радою України. У такому випадку не можна виключати, що прийняття таких законодавчих актів потягне за собою необхідність внесення відповідних змін і до Кримінального кодексу України.

Новий КК містить також **комплекс правових норм, спрямованих на забезпечення правової бази для боротьби з організованою злочинністю і корупцією.** Так, у ст. 28 Загальної частини визначено поняття вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Ознаками організованої злочинної групи в КК названо: 1) наявність трьох або більше учасників; 2) їх попередня організація для вчинення злочинів; 3) стійкість злочинного об'єднання; 4) наявність єдиного плану діяльності групи, відомого всім її учасникам; 5) розподіл функцій учасників групи.

Злочинна організація, порівняно з організованою злочинною групою, характеризується більш високим ступенем стійкості.

Злочин визнається вчиненням злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням із трьох і більше осіб. Необхідно також, щоб члени злочинної організації або її структурні частини були об'єднані для вчинення не будь-яких, а тільки тяжких або особливо тяжких злочинів. При цьому учасники організації можуть або безпосередньо вчиняти такі злочини, або здійснювати керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечувати функціонування самої злочинної організації чи інших злочинних груп.

Розширено і поняття організатора злочину. У КК 1960 р. під організатором розумілася тільки особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням. У ч. 3 ст. 27 нового КК організаторами також визнані: 1) особа, яка створила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею; 2) особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Необхідно відзначити і ст. 30 КК, у якій визначено межі кримінальної відповідальності організаторів і учасників організованої групи або злочинної організації. Встановлено, що організатор підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою або злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом. Інші учасники організованої групи або злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь.

У спеціальній нормі Особливої частини (ст. 255) передбачено відповідальність за створення злочинної організації. Складом цього злочину охоплюється ціла низка злочинних дій. До них належать насамперед створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, участь у ній або злочинах, що вчиняються нею. Крім цього, злочинними визнано організацію, керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочину, матеріального забезпечення або координації їх діяльності. За такі діяння встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Як самостійний злочин у ст. 256 КК передбачено сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності. Новелою в КК є і встановлення в ст. 209 відпові-

дальності за легалізацію (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом.

Важливим інструментом у боротьбі з організованою злочинністю виступає використання можливостей кримінально-правового компромісу. Так, у ч. 2 ст. 255 КК передбачено звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації за умови, якщо він добровільно заявив про створення такої організації та активно сприяв її розкриттю. Ця норма не поширюється тільки на організатора і керівника злочинної організації.

Новим кримінальним законом розширено і можливості працівників правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. Відповідно до ст. 43 КК обставиною, що виключає злочинність діяння, визнане виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Вимушене заподіяння шкоди особою, яка виконує таке завдання, не визнається злочином за винятком деяких випадків, передбачених кримінальним законом. Обговорення текстів цих статей із представниками правоохоронних органів підтвердило доцільність введення в КК норм, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю.

Одним із факторів, що сприяють виникненню та існуванню організованої злочинності, є корупція, тобто діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень з метою одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Кримінальну відповідальність службових осіб за вчинення таких діянь передбачено в деяких нормах нового КК. Насамперед, це норми, поміщені в розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності». Так, ст. 364 КК установлює відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Досить суворя кримінальна відповідальність встановлена і за одержання хабара (ст. 368 КК), під яким розуміється одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабар, чи в інте-

ресах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Звертає на себе увагу те, що одержання хабара при особливо обтяжуючих обставинах (в особливо великому розмірі або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище) карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

В інших розділах КК також є статті, що передбачають відповідальність за окремі види корупційних діянь. До таких діянь належать торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини, вчинена з використанням службового становища (ч. 2 ст. 149), вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189 КК), протидія законній господарській діяльності, вчинена службовою особою з використанням службового становища (ч. 3 ст. 206 КК) і ін.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що новий КК України відображає досягнення сучасної науки кримінального права, ґрунтується на Конституції України та загальноєвропейських принципах і нормах міжнародного права, встановлює принципи гуманізму і законності. Його дія повинна поліпшити ситуацію в суспільстві, створити умови для нормального здійснення правосуддя і розвитку України на шляху до соціальної, правової держави, забезпечити правову базу для боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Надійшла до редколегії 07.04.03

Ю. Баулін, член-кореспондент
АПрН України

Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма

Кримінальна відповідальність є однією з головних категорій кримінального права поряд із злочином та покаранням. Відомо, однак, що навколо поняття кримінальної відповідальності вже тривалий час точаться дискусії. Одна з причин цього поля-